

7. Արեւիկայ երեւոյ Պրոքթ. Կոնիքիւր Էլմիսնի
փոստերէ կողերով աւետարանին Մարի. ԺԶ.
9—20 «Գարուցեալ Յիսուս... կտորէն յա-
ռալ «Արիստո երկցու», վերնագիրը գտած էր,
եւ «The Expositor» թերթին մէջ յօդուած մը
հրատարակած (1893 Հոկտ. էջ 241—254):
Ասով գիտնող մէջ արդէն խնդրոյ նիւթ եղող
այս վերջին մասին հեղինակ կը ճանչցուէր Արի-
ստոն (ա. «Հանգէս ամօրեայ» 1895, էջ
82—87): Կոնիքիւրի այս յօդուածին վրայ շատ
նշանաւոր հեղինակներ գրեցին, ի մէջ այլոց
Պրոքթ. Դան եւ Հառնալ: Պր. Կոնիքիւր այս եր-
կութին յօդուածները հրատարակեց անգղիերէն
թարգմանութեամբ ի թերթին «The Expositor»
(Nov. 1895).

Հ. Գ. Գ.

ԱՅԿԱՅԻՆ ԹԵՐԹԵՐԻ ԺԱՂՂԵՓՈՒՆՆԵՐ

1. Նախնի վարժուցեաց դործը: — 2. Նոր գիտ մը: —
3. Չարդավարի տունի ի չափ: — 4. Երկու չարդ չինգ-
հարիւս որ. Նուէր: — 5. Հայ երգիչներ: — 6. Ժրասխոս
մշակող Հայեր. — 7. Ռուսերէն-հայերէն նոր թերթ
մը: — 8. Գրական քանադողութիւն (շ) մը: — 9. Նոր
բժիշկ մը: — 10. Հայ ուսանողներ յնդուստան: — 11. Նոր-
միջերգը գիտական քառերյուս մէջ: — 12. «Մշակ»,
մէկ թղթակցութիւնը: — 13. Հայ ուսուցիչներու վիժակը:
— 14. Մի տատարածական խնդիր: — 15. Պարսից
Վեհ. Շարը: — 16. Աղանատանի Լիւրի հրաւերը Չոկաս-
տանի Հայոց: — 17. Հաշուէշխ Դպրոցասէր տիկնանց
Ընկերութիւնը: — 18. Փակուած միջաբանութեան մը
վրայ քանի մը յանդիման: — 19. Հայ նկարիչ Նահա-
պետեան: — 20. Հայերէն լրագիրները: — 21. Միա-
ցորդաց Ա. եւ Բ. դրանք: — 22. Բազմի գրագրարները:
— 23. Պր. Եղիշեանի երաժշտական հայերէն պա-
տարաբեց:

1. Նախնի վարժուցեաց դործը: «Հայրենիքի»
արտոնատերը՝ Բ. Շահնազար, նամակ մը գրելով
«Արեւելքի» (Երևան 9) կը ծանուցանէ թէ գործը
կիսաբարձր թողուած չէ. եւ գարծած երկու օրերու-
քան տեղ ուրիշ մը գտած է, եւ մտաւոր պիտի
երթայ Երկրորդ մին ալ: Վարժուցիչը հետեւեալ
տողերը. «Հայրենիքի» կանգ շտաբին գծաւորու-
թեան մը առջեւ եւ անոր մակաւորական յոյս-
ները եւ խորհուրդները յօդ ջնջած չեն բնաւ:
Ազգայնական պիտի հաստատէ այս «յոյսերն ու «խոր-
հուրդներն»: Այդպէս զբեց «Հայրենիք» Ար-
քրով հետեւ այս խնդիրը լուսաւոր մեկնութեանց
պէտք ունի, դիմացինը աղին. երկտարադէ մը՝
(անուրը կը բռնէ) որ ի մեքանաւ կը ճանչա-
նոր Նախնի վարժապետանց ջուռածն եւ ախ-
նապէս միջնաւոր եղած է առաջնորդ օրիորդներու
էնթաց: Վերջինս անհերք, վառ զի — երեւ-
ակայեցեք — ուսումն շարունակելու համար Եւ-
րոպա գիտող քաղաքներէն որ «գրեմ» երբ կը մտնեն
այնպիսի վարժարան մը՝ սոր 1. ուսումնական գրա-

գրան ջուռածը պարտաւորէ միայն ամենահասա-
րակ եւ մանկական գրքեր (livres enfantins):
2. Քաղաքի մը ուսումնական համար առաջնած-
նները կը ստիպուին՝ զպրոցական ստորին գտնորու-
հետեւիլ: 3. Քաղաքի մը ուսումնական համար
գագաթները հրաման չունին ուսումնական թան-
գարաններու աւ ժողովածուներու ազատ այցել-
ելու: 4. Հագին մէկ կամ երկու տշաներսին իսկ
անբաւական գրամով՝ երեք կամ չորս աշակերտ
պիտի պահուին: 5. յուսախաբ օրիորդներն եւ
գառնալու համար չեն կրնար «Հայրենիքի» խմբ-
գրութենէն գրամ ընդունիլ, եւ հայագրի կամ
օտար ուսանողներ կ'ազնի գրամատուղ ընել կրնայ
մէջը, եւ երբ այս իրողութիւնը կը ծանուցուի
խմբագրութեան, այն ատեն միայն յանձն կ'առ-
նաւ գրամ առաքել... Եւ եւնի իւր «Հայրենիք»
կը հրատարակէ: «Ազգայն» պիտի հաստատէ այս
«յոյսերն» ու «խորհուրդները», Մարդու յայտ
եւ «խորհուրդ» կ'անհնայ ապագային համար, եւ
կրնան իրականանալ. բայց խնդիրը կը մնայ, թէ այդ
«յոյսերն» ու «խորհուրդները» անշուշտ եւ ան-
խաբ եղանակաւ իրագործուելու համար, ամեն հա-
րաւոր միջոց ի գարծ գրամած է թէ ոչ: «Հայրեն-
իքի» պատասխանը չարժացուց բնաւ «Շարդու-
քագը», եւ յոյս անկիւն որ վերստին հրատարակու-
ելու սկսած ատեն «Հայրենիք» (վառն զի կը կար-
գանք թէ Երևան 17ին գարծեալ խափանուէր է)
գոհացուցիչ եւ անկիւն պատասխան մը առնուէր:
2. Նոր գիտ մը: «Նոր-Գիտ» (Թիւ 115)
կը գրէ. «Այս օրերս զ. Նիկողոս Նիկողոսեան մեր
խմբագրատանը անհամբ հայրենիք արեւ իւր հա-
ման նոր տեսակ համբիշի վրայ. կատարած գոր-
ծերը համարեցուցիչ են թէ ժամանակ վատաւի-
ւելու եւ թէ դիւրութեան կողմից, Մեր աւելք առաջ
յիշեալ պարտքն ամենաբարձր հայրենիք արեւ չորս
գործողութեամբ եւ այն՝ շատ կարծ միջոցով:
Ախտն որ մի նախաձեռնող չի յայտնուած, որպէս
զի զորան ձեռնադրութիւնն տայ արտոնութիւն ձեռք
բերելու համար,» Թէ յորքն կը կայանայ այս
«նոր տեսակ համբիշի» գիտար, առ այժմ չենք
գիտեր. անմահութիւնը գիտար մը սենտանութիւն,
բնոց մը Բնուպէս գտնուի, Պէտք է նախ ոչ թէ
«խմբագրատան» մը մէջ, այլ մանապէս գիտնու-
կանաց առջեւ պարզել գիտարին նորութիւնը, եւ
ասով միայն կարելի կ'ըլլայ «արտոնութիւն» ձեռք
բերել, վառն զի կան շատ մը նորութիւններ որ
նոր կը կարծուին, հաւանական փոշին թօթափելով,
կամ նորմալ կերպարանաց տակ մտնելով:

3. Վարժապետի անկէ շառ: Ա. Վ. կը շարու-
նակէ «Նոր-Գիտի» մէջ (Թիւ 115) գրել ժողովրդա-
կան սովորութիւնները, Այս յօդուածին մէջ թե-
պէս շունչ նախընթացներուն մանրամասնութիւն-
ները (ա. Երև. Դպրոցից Թ), սակայն չեն պատ-
հար հետադարձական տեղեկութիւններ «մատուցի»
վրայ, «մեքանիք» վրայ, «լոգանալու» վրայ, եւն
եւն Պէտք է որ յիշել թէ «Երևանական» ու-
վորութենէ մը մնացած է «Թատուլ» չորս թա-
փել միմեանց վրայ, Թէ Բնու գէմը է Գեօղ-Բա-
րան, մեղի անմահութէն է, բայց յամանայն դէպ-
շատ հնութիւն ըլնի: — Համեմատեալ այս նիւթին

նկատումին «Արագ-անգին» (Թիւ 80) «Արագ-ախտի» անունով, յօդուածք, եւ «Մասին» (Թիւ 5) որ գրեթէ ամբողջովին նուիրուած է Արագ-ախտին: 4. Ելեւ-հալար հինգ-հարգ բ. նաւեր: Քաւ-թայրենի կը գրեն «Արա-Գարին» (Թիւ 116): «Իւր ժամանակին հաղորդէ էր «Ա. Գ. ին» որ աստաղ-անցիկ յայտնի հարուստ Ազաճանեանցի դուստրը — այժմ տիկ. Կատարին է: Կարթիկեան — իւր ամուսնու Զարարիա Հ. ի վաղ հաս մահացան յիշատակը յարգելու համար խոստացել էր տեղին Տայոյ եկեղեցու վերանորոգութեան համար նուիրել 2,500 բր. Այս օրերս իրականացաւ այդ խոստումը: Եարգելի տիկինը նուիրած դրամը 2000 բր. արուց բանիւր եկեղեցու անուսով, իսկ 500 բր. ծախուելու է եկեղեցական զեւաններէ համար, երբ աւարտուի վերանորոգութիւնը»...

5. Հայ երգչուհի: Դռնուցած էկել ժամանակին Պր. Կոստանեանց երգչին Խաչիւս քաղած դպիկներէ (հմտէ. Հանգ. Ան. Մարտ. Դարու-թիւնին, 16): «Արագ-անգին» (Թիւ 77) կը գրէ հետեւեալը. «Կեր հայրենակից տանոր Կոստանեանց առաջիկայ սեզնին հրախուսած է Խաչիկ սպեղային թատրոնը, բաւական մեծ վարձաւորութեամբ: — Խաչիկ «Մալկ» (Թիւ 82) կը գրէ. «Կուտմ ենք, որ մեր երգիչ բարիտոն Բեգլար Մալիկանեան, որ այս օրերս Թիֆլիս է եկել, հրաւիրուած է Մալիկայի Կայսերական թատրոնի խմբի մէջ մասնակցելու: Եթէ չենք սխալուած, դա առաջին դէպքն է, որ մեր հայ երգիչ ընդունուած է Կայսերական թատրոնի խմբի մէջ: Դու կը յիշուի նոյնպէս տանոր Արշակ Կոստանեան: «Երգիչ Ներսէս Շահապեան, ինչպէս մեզ հաղորդում են, հասանորեն առաջիկայ սեզնի կ'երգի Պետերբուրգում: Եւ մասնաւոր թատրոններէ: Երգիչ բարիտոն Նիկողայարեան Մալիկայումն է: Թե որտեղ կ'երգի մեր շնորհալի երգչուհի օրիորդ Պապույնեան, մեզ յայտնի չէ: «Մալկ» նոյն թուին մէջ կը յիշէ նոյնպէս օր. Ը. Բարսեղեանի, Մ. Եւսեպ-ղուցեանի, Գեղամաս Եարութիւնեանի, օր. Խիթա-րեանի եւ ուսուցիչ Ճգմանեանի եւ Միրմանեանի յայտագրութիւնները»:

6. Դոյն-Խոր մշուղ Հայեր: Սուխում «Ար-ձապանգին» (Թիւ 77) գրուած Թեղեակցութենէ մը կը քաղենք հետեւեալ տեղեկութիւնները: «Այս կողմերը ծխախոտ մշակութիւնը տարածուած է Օւնգլերից մինչեւ Եկատերինոսլաւ եւ արտահանուած է աւելի քան 400 հալար փութ ծխախոտ Սուխումով-Գուգամից... Գէպ թ Ռուսաստան եւ Կովկաս: Այդ արդեւարական մտքով չըջանուած ծխախոտ մշակողները քիչ քաջ առույթեամբ հայեր են, հայ գիւղացիներ, մասամբ բրիտանիա են: Մեծ մասամբ հին եւ նոր դաղթականներ (Երկրիներէն թիւն աւելցաւ Տրապիզոն... եկողներով)»:

7. Ռուս-երկն-հայերէն Նոր թերթ: «Արձա-գանգ» (Թիւ 79) կը գրէ. «Երեւանից մեզ հա-ղորդում են որ պ. Եմին Տեր-Գրիգորեանցը կա-ռավարութիւնից թայտուած թիւն է ինգրեւ մի «Յայտարարութիւններ թերթ» հրատարակել հայերէն եւ ռուսերէն լեզուներով»:

8. Գրեւեմ Բուստոյն-Գիւն(?) Դ: «Արեւելեան Մասին» երկու թուերուն մէջ (տես 13 եւ 14) «մասնագործիւն» անուամբ յտաւ կը բերուի Պր. Ստ. Մալիկանեանի մէկ քննադատութիւնը Պրոֆ. Խաչիկեանցի նոր գրքին առթիւ:

Որչափ մեծ եղաւ մեր զարմանք երբ յօ-գուածին վերջը չէր նշանակուած ուստի աւելան-ըլլաւ: Հարաւս պատճառ մը պիտի ունենայ Պաւ-ստեղարութիւնը «Մալիկին» մէջ ապուած յօ-գուածը կրկին ապագայելու ատեն եւ ոչ յիշատա-կութիւն մ'ընելու: Է եղբնականութեան իրականաց-պահպանութեան դաշնադրութիւններ չկան մեր մէջ, սակայն միշտ անախորժ ազդեցութիւն կ'ու-նենայ՝ դրաքիտութեան մէջ աղբիւրները շարժա-տակելու:

9. Նոր քննիչ Դ: «Արեւելքի» մէջ (Թու-լիս 19) կը հարգուի. «Գարիսին կը հաղորդեն մեզ թէ Դոկտոր Լեւոն Գարագաշ բժշկական համա-լսարանի չըլան յաշուողու աւարտելով, Թեղե-քնութիւնն են տուեր ու Կովկասութեան վիշա-կան ասոցիէ է: Երկուստադ բժիշկն առ ժամա-պէս Պարիս կը մնայ, հիւանդանոցներու մէջ գործ-նական վարձութիւն ստանալու համար»:

10. Հայ առաքելութիւն յԵրզրում: Օտարեր-կեայ հայ քաղեր մը կը գրէ. «Մարտիկ լաւ-գիրներին մէջ կը կարգանք որ այս նահանգի մէջ գտնուած Ալալարի հաղագորական վարժարանի աշակերտներէ 8. (Ռափիկ) Ապուլլահեան (Ալե-ննական Միքիթարեանց Կ. Պապույ Աւարտարանի 1893ի չընդունարաններէն) ընթացաւոր դուրս ելած է այս արտի: — Հռովմէն ալ մեզ կը հա-ղորդեն որ 8. Երգչուհի Նախապետութեան 18 տարեկան մը աշխոյժ պատանի, փիլիսոփայու-թեան համար քննութիւն ապով, իր 81 աշակեր-տակցներէ մէջ առաջին Նախապետութեան է փիլի-սոփայութեան զոյգութիւն վիշակական ստացած է: Մեր շնորհաւորութիւնները այդ նորահաս ոյժերին, մաղթելով իրենց յաջող ստաղից յօդուտ իրենց անձի եւ ազգի»:

11. «Կալու-Թիւն» փորձութեան մէջ: «Արեւելքի» (Թիւ. 25, 26, 29) թուերու մէջ Պր. Գ. Անդրեանեան, որ ժամանակէ մը ի վեր բնագործական եւ քննադատական յօդուածներ կը նուիրէ ընթերցողաց, դրած է այս անգամ վերա-յիշեալ քննադատ քննադատական մը, որ մեծ ու-շաղթութեան արժանի է: Հետեւ կը գրէ Պր. Եռ-գուածագրին այս հետեւեալ զեղ գիտողութեան.

«Ամեն հեղինակ կամ թարգմանող մասնաւոր ջանք մը կ'ընէ իր կողմ նորանոր բառեր (տեղեւոր) աւ-ժապել եւ անձեղ» ստեղծելու: Մէկը արդեն չե-նուած ու գործածական բառ մը իր ճաշակին հա-մաձայն չի գտներ. որով մը, իր կարծիքով, լե-զուն ոգիին հակառակ մը գտնուէ այս ինչ բացաւ-տրութիւնը, երբոր մը կը ջանայ ստեղծել այն-պիսի բառեր որ մի եւ նոյն ատեն պարունակեն իրենց նշանակաւ իրեն ամբողջ իմաստը: Այս ջան-քերէն առաջ եկած է գիտական բառերու ահա-պիսի սյուլաւորութիւնը... Դ, Բնական է թէ Պր. Եռ-գուածագրին միւրքը չէ, թէ լեզուն ոգւոյն հակառակ բացատրութիւններն՝ յարմարագոյն եւ

ծնիչ բացատրութիւններով չփոխանակուին, այլ նորաստրութեան հախառակ կը հանդիսանայ, եւ շատ իրաւամբ, նոյն ուղղութեամբ գրած է “Հանդէս Ամսօրեայ” (1895, Դեկտ. էջ 380—386) րն-դարձակ ընտապատական մը, ուր համեմատական օրինակներով ցոյց տրուած է այս գործելու անհեթեթիկութիւնը: Սակայն որչափ գրուի այս նիւթին վրայ, պէտք չէ կարծել թէ կարծեաց փոփոխութիւնը դիրքին ըլլայ: Կան դպրոցի եւ գաղութի տարբեր տեսութիւններ, ուսմանց տարբեր ուղղութիւններ, ուսուսչայ եւ սանկիւսչայ գրականութիւն, այս ամէն factorները մրցում յառաջ կը բերեն եւ պիտի բերեն, որով հայերէնի այս աճչահաս գարուն մէջ ժողովրդական օրրոնէ կ'զարէ: Պր. Նորայր իւր բառագրով շատ օգնած է այս բաղձայեալ ժողովրդական հաստատելու, բայց մասնաւոր ընտապատական բառերէ զերթէ ճիշդ պատու է այս բառագրերէ մէջ: Միտքնակութեան սիրայն համար ստիպուած ենք շատ անգամ հետեւիլ Պր. Նորայրին, ինչպէս յարմար տալիս պիտի ցոյց տրուի, թէպէտ շատ անգամ բաղձութիւն անհաշուութիւններ այս ակներեւ կը տեսնուին:

12. “Մշակ”-ի մէջ լրջութեամբ Պր. Լեւոն Արամով Լեւոնայէն առ “Մշակ” (թիւ 83) նամակ մ'ուղղելով կը խօսի մայրաքաղաքի լրագրաց վրայ, եւ թէ ինչ յարեւելքի մէջ ունին այս լրագրիւններն Լայոյց հետ: Այդպիսի մէջ եւ ակնարկաւ թղթակցութիւնները պատիւ կը բերեն թէ նամակագրին եւ թէ հիւրընկալ խմբագրութեան: Արշակ պէտք է զարմանայ, երբ այս հրեական օր-դաներով, մասնաւոր “Neue freie Presse”, որ իւր ամէն տողերուն մէջ ամօթութիւն, “հրեական” իմաստներ, եւ մոյրեցնող շարակրատներով կը խելաթիւրէ հասարակաց մարերը... եւ մեր խմբագրութիւնները դեռ մտաւ կը շնորհեն այսպիսի ակնարկ եւ ակնարկութիւններ մը: Ամէն օր ցաւով արտի կը տեսնենք թէ մեր օրագրութիւնները կը համեմատեն “Alliance israélite” օրգանին ստա-բանութիւններով: Կը գրենք այս առերես սրկէս զի փակուին մեր օրագրութեան էջերն այսպիսի հանցագործ եւ դատաւարութիւն հրեաներու բաշտա-նաց: Թէպէտ շատ ուշ, բայց յարմար ժամանակին դրոշմեց լինենայցին այս խրոյշէկան փողաշարն իւր բուն իսկ արժանաւոր անուանքը. փոխանակ առնանք մեր “Neue freie Presse” — “նոր ազատ մտածող կ'անուանէ”, “Neue freie Presse”, “նոր անպատկառ դաւնէ”: Արժանաւոր անուն:

13. Հայ ասոցիացիներէ մէկը: Եթէ կայ գաղափար մը, որուն անհաստեղծ ամենայնիւ իրա-րու զգալիութեանց վիճակովն էր, ապա համա-կայն ուսուսչայ եւ տանջահայ ուսուցչաց գաղա-փարքն է: Երկուքին ալ դրամական անձեղութիւնը՝ նոյն, իրենց քրտնոց ապարդիւն մնայ՝ նոյն, նիւթականի եւ մանուսակը ապարդիւն հոգեբան՝ նոյն: Եթէ կայ տարբերութիւն մը, այն է՝ որ ուսուսչայ ուսուցչին համեմատաբար բարձր աստիճանի մը լինայ, իսկ տանջահայ ուսուցչին՝ զօրախառնութեան փրփրային աստիճանի վրայ: Լեւոն Արեւելքի մէջ (Ծալիւն 80) հայ ուսուցչի մը արտասուած բա-ղձը:

“Ստորագրեալ” ազգային բաղձանայ միտա-խառաւոր, աչքի առաջ ունենալով մեր ուսուցչի-նեւրա անկեղծ եւ գրեթէ մեղաքցանութեան (ա-կամայ կը յիշենք հոս Պարսիկներ...) մտեցող արգահաստելի վիճակը, կու գամ խնդրել Պատ. Խմբագրութեանը, որպէս զի հանդի ազգայնաց յարգը կարգող վարժարաններէ իւրով մեր պա-տանիներուն ու երիտասարդաց, որ փոխանակ ու-սուցչութեան պէտ տպերախառ անապաղայ առ-պարէզի մը մէջ նետուելու, պահել հացի գին գտնու-մանականի մը համար ժամերով “խառն-մեղ-մեղ” ներք սպասելու, փոխանակ անուղղել եւ անուսումնա-տէր անձանց ըսով արժանապատուութեան ամէն զգացում անմարդ խնդրելու, հարգար անգամ նախ-ընտրեն, առանց քաշուելու, առանց վայրկեան մը վարանելու եւ կամ ամօթ զգալու՝ մինչեւ իսկ մանրագումարութիւն (նոյաբաղձաւորութիւն?) ընեն, փողոյները շուր կամ բաշտարեղէն ծախեն՝ պահելով իրենց արժանապատուութիւնը, ան-ձաներն անկախութիւնն եւ մասնաւոր ապաղախ-նիւթական քիշ շատ բարեկեցիկ դիրք մ'ունենա-լու հաստատուն անխաղաղութիւնը: Անոնց որ իրենց երիտասարդութեան թանկագին օրերն ընդունայն մաշեցնել չեն ուզել, թող հետեւին իմ խորհրդին, եւ պիտի զգընան, Նյու Նամայը կը գրուի Ռուսա-նական խորհրդի մը գաղութիւն ունեցած տաներ, որուն ուսումնական նստքը մտնը կը նշանակուին ու կը նշանակուին, իսկ ուսուցչիները կը շարունա-կեն իրենց թշուառ կենցաղ մաշեցնել՝ բազմա-հոգ մտածմունքներով: Երամար անդէն է հարցը-նելը. Quousque tandem?

14. Մի գաղափար մը ինչի, “Նոր-Գարն” (թիւ 128) Պարսիկ “Բանասիրական” մը գրուած է Մ. Արեւիկան ստորագրութեամբ: Պր. Բոգոլաւառ-գիրը շատ կարեւոր կէտ մը կը շուրթէ. հարցում կ'ընէ թէ ինչպէս տառագարանելու է օրինակի հա-մար, civilisation բառը՝ զոր գրեթէ նոյնութեամբ կը գրեն եւրոպական լեզուներէն շատեր, բայց պլլագը կը կորզան: Ինչպիսի հանդէպ իւր կարեւ-որութեամբ պիտի կորսնցնէր իւր յարգը, եթէ մասնական դէպքի մը համար ըլլար. երկրորդ՝ եթէ միայն արեւելեան կամ լոկ արեւմտեան հայերէնի համար ըլլար առաջարկութիւնը: Ըստ բառականի լու օրինակներով պարզել շնորհակալ է Պր. Բո-գոլաւառային իւր միտքը. բայց հաստատուն եղա-կացութեան հասած չէ եւ պիտի չկարենայ հաս-նել, քանի որ կէտ մը կը վերկի իւր ուշադրու-թիւնէն: Հին հայերէնին այս փոխ առած է յառա-րէնէ կրիւն, կիւրք, եւայլն բառերը, բայց հարկ է միտ դնել որ ստանք nomina abstracta չեն: Իւր առաջարկած բառերը վերցնել գոյականներ են, որոնց համար ազատ է յառաջելը, լատինե-րէնը, նորապայն լեզուներէն՝ գաղղ. անգլ. գեր-ման. իտալ. պաններէ են են. վասն զի գրեթէ անաշխ երկուքը մի եւ նոյն վերջարկութիւնն ու-նին. -ισμός եւ -ismus նոյն են ըստ լեզուագիտու-թեան. նոյնպէս -tion, -cion, -zione, են են, նոյն վերջարկութիւնն է, բայց լեզուի տառական եւ հնչողական օրինոց փոփոխուած: Հին հայերէնն որոշ ցոյց կու տայ թէ այսպիսի վերջարկութիւն խորթ

է հայերէնի, անոնց փութաբէն ունինք մեր լինել, -այլն, -ոքնն, եւն եւն, գոյականակերտ վերջաւորութիւնները: Քանի որ Պր. Յօգուածագիրը վերջեւեւ եւ իսկյոքեւս գոյականաց մէջ տարբերութիւն չէ գնոր եւ անորտի փոխառութեան կոչման, երբեք միջին-առնին չի կրնար պատահիլ հայերէնի մէջ, agitation գաղղիական հայը պիտի կորցոյ միշտ ամբաստին, գերմանականը՝ ագիտացիան, ուսումնասիր՝ ագիտացիա (ուսական վերջաւորութեամբ), անգղիականն ալ իւր — եյշնը պիտի կցէ: Ամենագործական միջոցն է 1. կամ բառը ծառիական տառերով նոյնութեամբ յառաջ բերել, որ ըսել է պատահական գործածութիւն տալ բառին ու մշտական, եւ կամ 2. նոյնութեամբ ըստ հայերէնի օրինաց հայ վերջաւորութեամբ նոր բառ մը հնարել: Զենք հասկընար թէ ինչու classicisme բառը դասականութիւն բառով պիտի չփոխարինուի բայտարի, diplomatie ինչու պիտի չլծարգմանուի միշտ՝ դիւանագիտութիւն սովորական բառով, ի՞նչ անպատահութիւն կրնայ ինչպիսի oligarchie բառը նշանակողութիւն բառով թարգմանելով: Ասով կը մերձեանս երկու ծառան լեզուներն կրարու, եւ չի՞նչ շատ քիչ բարձրի այն խաղընդաման, որուն առջեւ արեւմտեան հայը կը խրտէ արեւելեան հայուն օտար բաներէն:

15. Պարսէլի մէն. Զահր. «Մշակին» (Թիւ 85) գրուած հետաքրքրական թղթակցութիւն մը թէհրանէ, կը նկարագրէ հայ պատգամաւորներու՝ վեհափառ Զահրի ներկայանալը: Եթէ տեղայն անձնութիւնը ներքէ, ամբողջովն յառաջ կը բերէինք այս թղթակցութիւնը: Բայց թող ընթերցողները շատանան հետեւեալ տեղեկութիւններէնը: «... Ընդունելութիւնը վերին աստիճանի շքեղ եւ պատուաւոր եւ, Պատգամաւորներին ընդունելոցի հետպահանքն չբով, Չիւրաները երկու կարգ շարված, պատշաճաւոր պատուով ծանապարհ տալին պատգամաւորներին, որոնց առաջնորդութեամբ էր կայսերական առաջին արարդպետը... Կերկայացան վեհափառ Զահրին: ... որ (Հ. Մ. Վախանանի խօսքին) պատախանաց, թէ ինքը միշտ հեռամահաւ է եղել, որ Հայերը տնդորը եւ կողագլ փեմակի մէջ լինեն եւ պատուիրեն և Սարգ-Ազմարնի կատարած էր իր ցանկութիւնները: ... Սարգ Ազմար բաւական զովեցողով խօսեց թուականներին մասին, իրենէ Պարսկաստանի փառաւանքանութեան մեծ զարկ առաջները: ... Հայոց հեշտ բարեգործական ընդունելութեան... Սարգ-Ազմարը ինքեց 100 թուաման (— շուրջ 1000 ֆրանկ) ... Սարգ-Ազմար, շրաւականաւորով գրանով՝ գրաւոր կերպով յայտնեց իր շնորհակալութիւնը իրանաց ընկերութեան, իրաւունքով նշանց գործունէութիւնը: Այս գէպիցի քաղաքակրթելով Բ. Մէլիք-Սարգսեան ձեռնարկեց հանգանակութեան Պարսից բարձր պաշտօնականին շնորհում եւ 8 հոգուց ժողովոյ մօտ 400 թուաման (— շուրջ 4000 ֆր.) թնական եւ այս քաղաքական եւ իրաւական օրինակները՝ կրկին հաւատարմութեան կը գրգռէ մերձեան եւ հեռաւոր հայ անհատներն առ վեհ. Զահրին-շահին:

16. Աւաւաւաւի Էդիթ հրատարակչու Հարկուհի: Ազգային բարգրաւ մէջ այս նիստամար կար հետաքրքրական տեղեկութիւն մը. յառաջ կը բերենք «Մուսիկ» (Թիւ 6) համառօտութիւնը: «Կորեա Աւաւաւաւի Էդիթ Ազգուհի-Ռաֆայէլ-Խան» կոչմանը հայերէնի զինքն է մի նամակով հետեւեալ պարագաների մէջ: Էդիթը Զեյթաբազմ ունի Վաւաւաւի, որի տնտեսը մի աղանատանցի հայ է՝ Գուսաւ Ա. Յովսէփեան, որի տիպարուն է Սերգեյան Խան: — Աս կամեւում է ամուսնանալ, բայց Աւաւաւաւի մէջ միայն որ հայ ընտանիք կայ՝ 21 անձից բաղկացած, ուստի Յովսէփեանը հրաման է ինդրում Էդիթից գնալ կալվածք քաղաք... ամուսնանալու համար: Էդիթը սիրով հրաման է տալին երթալ եւ հարսանեկան նստել էլ է տալին 10.000 հոգեկան ուսուի. (— իբր 25.000 ֆրանկ.) Ժամամանակ Էդիթը մի հրովարտակ էլ տալին է Յովսէփեանի ձեռքը, ուղարձ կալվածքից Հայերին, հրաւերով որ որոշ թուով քան ու բնակին Աւաւաւաւի, պատճառելով որ Աւաւաւաւի հայերը շատ տալեկանին են առնել հայ ազգակցի ընկերութեան: Կորեա բարձրութիւն Էդիթը կուրմ է անում Հայոց մարդկային եւ կրօնական գոյացման եւ կարեկցութեան, եւ ինդրում է ուղարկել 10—12 կրթութեամբ հայ ընտանիք:

«Էդիթը հրովարտակի մէջ կայ նստել մի պատճառով տեղեկութիւն, որի համաձայն 1887 դարու առաջին կիսում, Կարգ-Զահրի ժամանակ, մօտ 500 հոգաց բաղկացած հայեր եկան Աւաւաւաւի ընկերութիւն հաստատեցին եւ որ նոյնպիսի միայն մի ընտանիք է մնացել՝ 21 անձից բաղկացած, ուր Աւաւաւաւ լին ուրեմ «Խարպիկ» քաղաքներն, ուր դեռ կան մեծ հաւաքանքներ, որ կը հրաւիրեն եւ քրքրկատարուի իրենց հայերը...»

17. Հար-Էդիթ-Գրգոր-Էդիթի միջին ընկերութեան: Պողոյ լրագրիւններուն մէջ հրատարակեցաւ վերջինեալ ընկերութեան հայերն սկսելով 1894 Հսկա. 145 — 1895 Օգոստ. 1 վերջը: Սիրով կ'արձանագրենք գործունէայ տիկնանց փութանութիւնը, որ իբր օրինակ կրնայ ծառայել շատ մը ուրիշ ընկերութիւններու: Ընկերութիւնն ունեցեր է Մ. Կ. 63.891,25, նոյնեպի ալ էլքը: Զարմանեալութիւն է գործունէութեան ընդարձակումը կը մայցենք:

18. Փութաւի փեմաւանութեան մը վրայ տեղի մը յաւելում: «Հ. ի խմբագիրն երկույն պատախան մը գրած է «Ծաղկաբոյսին» մէկ գիտութեանը վրայ՝ Նոյն յօդուածին մէջն է արդէն հերքումն, զոր ծանոթացցնել կ'ուրիշը մեր ընթերցողաց: «Ուրեմն ինչ որ՝ Հանդէս Ամբօրոյ լեզուին կատարման գիտեցի, ի՞նչ անոր առաջին ինքն-ինքն, այլ արդէն նայելին ինքն-ինքն: Զատ անկի տեղեկութիւնները եթէ ուրիշ լրագիր որ կամ հանդէս մը չենէր» («Հ. ի էջ 125): Քանի որ մասնացոյց ըրած ինքն-ինքնը (որ շատ խնդրալից մը մնաց), ընդհանուր աշխարհաբար կը վերաբերին ըստ Պր. Յօգուածագիրն, կը գործունէութեան ընդհանուր լեզուին կայծերով թէքսութեանը համար պատասխանատու կ'ուր ծանոթաց իշխան-դէս Ամբօրային Պր. Յօգուածագիրը: «Հանդէսը»

“Հ.ի նորաստեղծեան ակտով վարակուած չէ, կը յարգէ, կը գործածէ եւ կը պահէ ընդհանուր լեզուին մասնական յատկութիւնները, մինչեւ որ բնութիւնն ինքնին փոփոխուի” “Հ.ի” իմ խօսքերը չեն շարժեր “զճանդէն Ամօթեայի” խառորդընկուիւր սկզբունքներն, որ է՝ հետեւիլ այն ուղղութեան, որ կրնայ արդարեայ լեզուագիտութեան առջեւ: Եւ շահներն այնպէս ցոյց կու տան, որ “Հ.ի” Պր. Յօգուածագիրը շատ կը յարգէ “զճանդէն Ամօթեայի”, բայց այս յարգանաց կէտին կը խառնէ, կարծեմք կամ աւելի-կարծեցնելով իւր ընթերցողութիւնը իւր շնորհ լեզուէ տարբերութիւն չենք գնել արմատական եւ ոչ-արմատական ո՛ր մէջ. յոռաջ բերած էինք նախ իւր, իւրեւ, անխնի բառեր, որոնց ուր կը սղի եւ — արժանիքն է կարծենք:

Վերջին բացառանութիւնն ըստ բառականի զուարճայի եւ ծիծաղաշարժ է. “Զմ կարծիք թէ “Հանդէսը” բառական հաստատութիւն էմք կը հետեւի Այտնեանի ուղղութեան: “Հ.” աւելի ճշմարիտ (!) օչ-կրտս է Այտնեանի” եւ ապայն Այտնեան ուսուցչին արդիւնցած չէ երբեք իւր “Հ.” աշակերտին՝ աշխարհագրի համար անէլ, օտէլ, էնէլ, լէնէլ, եւ այլն, որքազ գայլթակցութեան եղած են “Հ.” աշակերտին...

19. Հոյ չօրէլ Նահադեպէ: “Մշակ” (Թիւ 86) կը գրէ. “Մեզ հաղորդում էն որ կայսերական միւլէյի (Թանգարանի) պաշտօնայն՝ հնագէտ գիտիւր Ա. Խիմսովսկին, որը ճանապարհորդում է Եւրին կայսերական Մեծութեան կայսրուհի ծախքով՝ Անգրիոլիստում հնագիտական հետախուզութիւններ անելու, պեղել է մի քանի հին կարգաններ, եւ գտել է գանազան հին իրեր հեթանոսական ժամանակների վերաբերել: Խիմսովսկին ներկայումս կատարում է իւր հետազոտութիւնները Ջվանիլի գաւառում, որտեղից պեղել է անցին Շուշի, Զանգեզուր եւ ապա վերադառնալով Անգլիոլիստին Նիմֆի Նովգորոդ. Երան ընկերաւում է մի հոյ երիտասարդ Նիկարի՝ Նահադեպեան ազգանունով, որ Նիկարում է հին վանքերը եւ ուշագործեան արժանի հնութիւնները:”

20. Հայերէլ լրտիւրէրը: Ցաւով կը յայտնէ “Դադղեղաբազը” թէ իւր գծած ահմանին հաւատարմի մնալու ստիպութիւն էի կրնար իւր “Դադղեկիւնին” մէջ հիւսել մասնական եւ ընդհանուր թղթակցութիւնները, նախընտաններն ու բանաստեղծներն, որ մեր հայ թերթներուն մէջ գրեթէ տարին մի ի վեր կ’երեւան: Պէտք է խոստովանել թէ այս է նաեւ — անկասկի: Բայց որչափ կը ջանայ ազատ մնալ կողմնակցութեան կուռն, նոյնչափ կը ցաւի յայտնելու “Դադղեկաբազը”, թէ անմարդ միշտ պարտաւ ինքնութիւնը, նամական կամ շոյնի իւր բերանացի, կը յայտնէ թէ “Հանդիսին” այս բաժինն որչափ կողմնակցութեան մի կը ծառայէ. եւ անմարդ միշտ բացաւարութեամբ՝ “Մշակական իւր” կ’ունեն: Ընդերջողներն կը թողունք գաղտնական ընել. իսկ մեր անխաբ կը շարունակենք քաղել մեր ծաղիկներն ան լեզուիրներէ, եթէ միայն բուսցնեն ծաղիկ: Թերեւս այնչափ անգամ յիշած ենք “ՎՄշակ”, որչափ “Արձագանգը” կամ “Նոր-

Դարը”, իսկ Պրալը լեզուիրներէ շատ կը յիշենք միայն “Արեւելքը”, վասն զի ամենէն աւելի “Արեւելք” կը մասնակարարէ մեզ Նիւթ: Իսկ եթէ ինքնագիր նախընտաններն ու յիշատակները, բանագրատուած պիտի կոչենք 100ին 80—90 զարձեալ “Մշակ” լեզուիրը: Թղթակցութեանը նկատմամբ տարբերութիւն կը գնենք հին, նոր, ազգային եւ ընդհանուր “Հայկական” էկայ այլ եւս. Պ-ի չի կատարեր “Հայկական” գերը. ազգային թղթակցութեանը համար Mars պատիւ կը բերէ “Նոր-Դարը”, իսկ ընդհանուր թղթակցութեանը համար՝ Սպարհ-Գիւլեան: Համադաշնութեան (internationalité) կը նախընտաներ այս բառը ըսնիլու զգալու-Նիւթ՝ երկութեան թարգմանութիւնը, ի վերաբերելու ստուել կեանք առաւ Նիւթ կը մասաւ կարարէ “Արձագանգ”, բայց իւր նախընտանը ըսն մէջ շունի “Մշակի”, ինչպէս աղին եւ թղթակցութեանը մէջ շունի “Նոր-Դարի”, թղթակցութեանը համար իւր յարջ ուղղութեամբ գրուած նախընտաններ, այլ պատահական դեպքերէ կամ լրերէ ծնունդ կ’առնուի իւր երկու՝ այսպէս բանը, առաջնորդները. մէջ ազգային, առաջին էին վրայ, որ կարծեալ բարոյլին զատ խմբագրութիւն է, իսկ երկրորդը՝ քաղաքական, երկրորդ էին վրայ, յատկապէս գրեթէ միայն Բ. Գի. Բայց պէտք չէ մոռնալ, որ այս վերջին կը հրատարակուի — ի Պ. Պրալ: Միւսներուն վրայ կը լռենք այս անգամ:

21. Մեծագործ Ս. Ե. Բ. Գիւլե: Պր. Գր. Խաղաթեանը Իշխանին ձեռագրաց մէջ գտաւ թանկագին գանձ մը. (տես թերթի ծածի կը “Նոր հրատարակութիւններու” մէջ). “Արձագանգ” այս առթիւ կը գրէ. “Մեր դարաւր Ատուածաշնչի այժմեան թարգմանութիւնը յունարէն Եօթանոսից թարգմանութեան բնագրից է. սակայն ինչպէս Նաղեղային ասում է, դարմից էլ առաջ Ատուածաշնչից թարգմանութեանը եր ասորերէնից: Այս թարգմանութեան հոգին նկատելի հետեւներն էին մնացել մեր այժմեան Ատուածաշնչում, բայց այս օրերս Ս. Իշխանին մատենագրարում, ինչպէս Նաղեղային եւ մեզ Ս. Իշխանից, գտնուեցին այս թարգմանութեան Մատենագրարայ Ա. Ե. Բ. Գիւլե: Անշուշտ այս գիւտը շատ կողմից ահագին նշանակութիւն ունի. Սակայն ասորերէն թարգմանութեան ըլլալը փոքր ինչ ինչգրական է, կարծ մասի մը համեմատութիւնը ցոյց առաւ որ նորագիւտ թարգմանութիւնը նոյնչափ մերձաւոր է ասորերէնի, որչափ յունարէնի: Երբ ամբողջի հրատարակել էլ, այն ասանք կարելի է միայն բնագրաց աղբյուր ճշդել:

22. Բաբոնի գրքագործը: Ա. Բալայեանը “Արձագանգին” մէջ (Թիւ 87) գրած բանաստեղծական մէջ՝ որուն բնութեան է “Գծեր Բազուկի կեանքին”, ընդարձակ տեղեկութիւն կու տայ դրագրարին վրայ, Հնագիւլերական հին հետեւեալ տողերը: “Գունիս ամուսնայ ընթացքում Ընդերջարարս յաճախել են 3000 այցելու, միլիոն թուով օրակին 100, որմէք ըստ ազգութեան բաժանուած են.

Հայ	2300
Ռուս	471
Հերայ	78
Յոյն	72
Լեհ (այդ)	16
Վրացի	15
Պարսիկ	18
Գերմանացի	7
Գաղղիացի	8

Աւելի հետաքրքրական է գիտնալը թէ յաճախներն ինչ բանի կը պարսպին եւ որ դատաւորքի կը պատահինն .

Ուսանող	693
Վաճառական	482
Արուեստուոր	257
Ուսուցիչ	240
Չինովնիկ	227
Հաշուապահ	221
Ծովագնաց	95
Հատարակ ծուռայ եւ մշակ	74
Քիմիկոս, ինժեներ, կառավար	71
Տիրացու	46
Քահանայ	28
Գիւղատնտես	23
Գրականութեամբ պարագլու	21
Բժիշկ	25
Դեղագործ	15
Մակեր	6
Դատաւոր	4
Նկարիչ	2
Զինուոր	1

Եւ որովհետեւ յաճախները՝ ժողովրդեան հատարակ դատարարն է, որ հատարակ օրերը՝ զործի օրերը . . . 50—70, իսկ կիրակի ու առն օրերը մինչեւ 100—150 կը յաճախեն, կը յաւելու յօդուածագիրը՝ «Միակ լաւ եւ յորմար միջոց կը լինէր, որ մեր այն հարուստները՝ որոնք համար դառն զբօսիչ թափելով ծառայութեան աշխատութիւն» են, նրանց երկկայանները շուտ արձակէին, այն ժամանակ միջոց կ'ունենային ընթերցարան եւ զբոսարան յաճախել եւ մի քիչ մատուցարարութեամբն ալ զարգանային :

Ճ

23. Պր. Եւթիմիէ երաշխակոսն հայերէն դարբնէ Հայերէն պատարագի տպագրութիւնն յառաջ կ'ընթացէ եւ քանի մ'օրէն բարձրօրէն պատարագ տպարար ըլլայ : Բարձրօրէն տպարարութեան յաճախէ շատ նպատակաւոր պայմաններով տպագրութիւնն, եւ մեր տեսած մէկ էջն դատաւարան ընելով՝ շատ մարդեր եւ արժանաւորացի է : Հայերէն եւ գաղղիներն բնագիրները կը տպագրուին մեր տպարարը : Բախան ունեցանք քանի մը մասերը գաշտակի վրայ տպուեց : Ներդաշտակութիւնը շատ լաւ է եւ յարկաւ պիտի բերէ Պր. Եւթիմիէին : Մարտի 28-ին վրայ գաղափար մը տուց : Եւ հարկին է առ այդմ : Գործունէ այդ տեսակին մը գտած է Պր. Եւթիմիէն, յանձնի Պր. Ս. Մարկիսեանի, որ ինչպէս ծանօթ է արդէն, այս նպատակաւ ընկերացած է Պր. Եւթիմիէն : Եւ ինչպէս քանի կարծիքը պիտի յայտնենք, երբ

տպագրութիւնն աւարտի եւ Պր. Եւթիմիէն եւ կամ թերեւ ինչպէս ինչպէս երբեք տպագրութեան ընկերութեան (Ambrosius-Verein) ներկայացուի այս պատարագը : Եւթիմիէն դէպք ուրախութիւն կը գգանք երբ ինչպէս ինչպէս ինչպէս պիտի ջանալայն այն ընդ համար տարած առաջարկ կարծիք թէ հայերէն երգեցողութիւնն եւ արարական նստաւորութեան վերածելով կանոնաւորելն, հակառակ է հայ երգեցողայ հոգեւոր, եւ է՝ նորարարութիւն : Նայն դատաւարարութիւնը պիտի ընէին, եթէ այս երաշխատեք դարձու մէջ տպարար Էտիմիէններ :

ՃԱՆՈՒՄԱՆ

ՅԱՆՈՒՄԱՆ ՏԵՄԵՐԱՐԱՆ

Վիեննա, 25 Օգոստոս, 1896 :

Աւստրիա : Մեծամեծ պատրաստութիւններ կը տեսնուին Ռուսիոյ Վենսպետին արժանաւոր ընդունելութեան համար : Ռիմգլորատուսն ուստի պիտի անցնին մեծապատ հիւրերը՝ Օգոստոս 27-ին, ուստական գմբէթներով եւ կամարներով ուստական պողոտայի մը կերպարանքն առած է : Մեր մտադրութիւնը զբաղեցնին մասնաւորի դրօշներն, որ գրեթէ քաջատարար աւստրիական, ուստական եւ գերմանական են, քայց ոչ՝ ամէն ձողի վրայ : Ռուսական եւ Աւստրիական զինանշաններն ալ պատած են նոսրայն լաթեր, իբր յուսակի նշան մը նոր երեւակ տիգակակցութեան մը :

Թէպէտ քաղաքավարական պարզ այցելութիւն մըն է, զոր Ռուսիոյ Վենսպետ կու տայ արեւմտեան նորոգայի, քայց քաղաքական նշանակութիւնն զուրկ համարելն՝ այսպիսի հրաշալի ժամանակ մը, հարկաւ անտեղի է : Մեր առած մասնական եւ արժանահատ տեղեկութեանց նայելով, շատ մը խելոյիւնեղութեան վերջ պիտի տրուի, որուն նշաններն արդէն սկսած էին այս շաքաթ : «Հուռնաններ», եւ «կեցցէ ներու», պիտի կցուին՝ ռազդաւ, եւ վերջական զործունէութեան՝ քաջալերիչ ծայներ : — Վիեննա ունի երկրորդ պատրաստութիւն մըն ալ, պատուիրակութեանց եւ ներապիտանական ժողովներու նոր ընտրութիւններ կը պատրաստուին : Բաղադրապետական